

Dubrovnik osniva prvi karantenu

Dubrovnik se je od svog osnutka u medicini osobito isticao. On je još zarana osnovao takove medicinsko-higijenske ustanove, da neke od njih nose primat ne samo u našoj nego i u svjetskoj medicini. Ovdje ću spomenuti samo što o njemu piše naš poznati hrvatski, a sad već pokojni povjesničar medicine, prof. dr Lujo Thaler: »Kad bi skupili sve što smo mi Hrvati u prošlim vijekovima u medicini učinili, dapače kad bi skupili što su sve u medicini učinili svi južni Slaveni zajedno, uključivši i Bugare i kad bi to postavili na jednu zdjelu vage, a na drugu metnuli ono što je u tim vijekovima na tom području stvorio sam Dubrovnik daleko bi pretegnulo njegovo djelo. Ova malena tačka svijeta je jedina stvarala djela, koja su ušla u svaku historiju medicine. I zato nije nikakvo čudo da su se u ovom gradu stvaralačke duha, u gradu koji se je ponosio svojom Eskulapovom tradicijom, stvorila takova medicinska djela, koja će slavu ovog malog grada učiniti besmrtnom.«

Njegovo najveće medicinsko djelo je svakako osnutak karantene, koja je ujedno i najveći medicinski praktični podvig Srednjeg vijeka. Srednjevjekovan čovjek je stajao bespomoćan pred kužnim bolestima, koje su tada harale po Evropi. On nije znao kako da se očuva ni kako da se liječi od ovog strašnog zla. Oni su imali samo jednu nejasnu sliku kontagioznosti kužnih bolesti i jedina zaštitna mjera koju su poznavali i sprovadali bio je bijeg i to čim prije, brzo i daleko (mox, cito, longe). Međutim otkad je godine 1349. kuga nazvana »crna smrt« u svom mrtvačkom pohodu pokosila samo u Evropi 25,000.000 svojih žrtava, nametnuo se kao hitan problem: Kako da se liječi i očuva od ove užasne pošasti? Kako nijedna do tada, ova je kuga ostavila veoma duboki dojam na tadašnji preplašeni svijet. Ni Dubrovnik nije, kako njegovi kroničari bilježe, ova strašna pošast poštedjela. I u ovom gradu ona je pokosila 170 plemića, 340 građana i 7000 pučana, što je duboko odjeknulo u ovom tada ožalošćenom gradu. Ovdje ću još napomenuti, da je Dubrovnik nakon ove užasne epidemije kuge, u XIV stoljeću proživio još 6 velikih kužnih epidemija, od kojih je jedna trajala 2 godine (1357—58), a druga 4 godine (1371—74). Samo su od kuge umrli u Dubrovniku od godine 1348.—1374., oko 25.000 ljudi, a toliko se je računalo da on ima ukupno stanovništva. To je on brzo obnovio prirodnim prilivom okolnog slavenskog stanovništva, koji je ovaj grad uvijek popunjavao. Iza ove »crne smrti« problem liječenja i očuvanja od ove strašne pošasti bio je u to vrijeme svugdje u Evropi veoma aktuelan.

Dubrovnik se je od svog postanka bavio trgovinom i to mu je bilo najglavnije vrelo zarade, a uz to i veoma unosno. Pomorstvu i trgovini on je pokazivao veliku pažnju i veliku brigu, jer brodovi i trgovina su ih još kao Grke doveli u ove nove krajeve i oni su im u novim krajevima osiguravali pristojan život i ekonomski prosperitet. Od brodova se je ovaj grad više nije dijelio i brodovi su sačinjavali sastavni dio njihovog grada. Oni su bili glavna žila kucavica, koja je hranila ovaj inače siromašan grad, koji nije imao ni plodne oranice ni prostrane pašnjake nego samo oko sebe nepregledno more po kojemu su plovili njegovi brodovi i unosili u ovaj mali grad ne samo ekonomsko blagostanje nego što dolazi uvijek s njime i kulturno uzdizanje. Njime je uvijek ovaj grad posvećivao najveću brigu, jer osim što su oni bili njegovi hranitelji, oni su još bili i njegove oči s kojima je Dubrovnik uvijek na daleko gledao i bio često preteča odvažnih zamisli, a uvijek suvremenik novih kulturnih, medicinskih i socijalnih zbivanja. Trgovinom i pomorstvom su se bavili i plemići i građani i ono je zblizavalo intimnije ova dva staleža, jer su zajednički interesi otupili znatno staleške suprotnosti. Pomorstvo i trgovina je donijela ovom gradu veliko ekonomsko blagostanje i on je kao bogat grad dobavljao uvijek veoma dobre liječnike, pa je i medicina bila u njemu uvijek naavidnoj visini. Inače se je medicina u ovom gradu oduvijek brižno gajila, jer se je prema legendi bog zdravlja Eskulap rodio u grčkom gradu Epidaurusu, čiji su stanovnici osnovali njihov bivši grad i donijeli sa sobom kult boga zdravlja, kojega su oni štivali i njegovali i prenijeli njegov kult sada i u ovaj novi njihov zavičaj. Na jednom kapitelu kneževog dvora njihovog novoosnovanog grada ovjekovječili su ovo božanstvo zdravlja.

U statutima autonomnih dalmatinskih gradskih općina zdravstveni propisi i drugi zakoni bili su prvi oblici zdravstvene službe, koja se može ubrojiti da je bila među najnaprednijim u evropskim gradovima. Najbolje je liječnike imao Dubrovnik i najbolju javnu zdravstvenu službu, jer je on imao najveću gradsku autonomiju od svih dalmatinskih gradskih autonomnih općina, a uz to je i baš radi toga bio najbogatiji, pa ih je mogao i najbolje plaćati, a osim toga u njemu je postojala uvijek velika medicinska tradicija. Srednjevjekovne gradske komune tada su u jeku najkrućeg feudalizma predstavljale napredan oblik državnog uređenja, jer su one nastale iz borbe građanstva talijanskih obrtničkih gradova protiv feudalne gospode i njihovih privilegija. U srednjevjekovnoj komuni obnovio se staroantički gradski duh, gdje se je predanost u radu i požrtvornost za dobro komune osobito cijenilo. One su u to vrijeme unosile novi napredan duh upravljanja, koji se je bazirao na tome, da se zadovolje interesi ne pojedinih privilegiranih staleža nego cijele zajednice i to na načelima humanosti. To se je baš u dalmatinskim komunama događalo u vrijeme kad su se okolni Slaveni počeli useljavati u ove gradove i degeneriranom romanskom stanovništvu donosili svježu slavensku krv, a oni će prenijeti njima njihov antički duh praktične stvaralačke konstruktivnosti, koji će baš u dubrovačkoj regeneriranoj krvi doći potpuno do izražaja. Ovakav stvaralački i praktični dubrovački duh stvorit će u politici i u kulturi i u nauci prava remek djela kao rijetko koji mali grad na svijetu. I zato nije nikakvo čudo da su se u ovom gradu stvaralačkog duha i u gradu koji se je ponosio Eskulapovom tradicijom, u medicini stvorila takova djela, koja će slavu ovog malog grada učiniti besmrtnom. Kako smo već prije napomenuli njegovo najveće medicinsko djelo bilo je osnutak karantene, koja je istodobno bila i najveći medicinski praktični pothvat Srednjeg vijeka, kada se je u medicini veoma mnogo filozofiralo, a veoma malo liječilo. Srednjevjekovna medicina je bila teoretska i ukočena. Ona je bila pod velikim uplivom crkve i medicinskih autoriteta, koji su kočili svaki praktični rad u medicini. Kugu odnosno kužne bolesti nijesu znali ni liječiti ni očuvati se od nje. Liječnici su se štitili posebnim odijelima, a događalo se da bi sami liječnici napuštali bolesnike, jer su bili svjesni da im ne mogu pomoći i da se sami izlažu velikim opasnostima da se uzalud oni sami zaraze. Neki su nastojali uništiti mi-azme, koje su smatrali uzročnicima zaraznih bolesti, paleći kojekakve trave, vjerujući da će tako očistiti okuženi zrak. Preporučivali su se i uzimali razni lijekovi za koje se vjerovalo da mogu biti korisni, a naročito terijak, tadašnji sve-moćni lijek, neki napitak spravljen od više od šesdeset sastojaka među kojim i komadići isjeckanih zmija, ali se je sve to pokazalo kao bezuspješno. I tadašnje omiljeno puštanje krvi i davanje klistira nije davalo pozitivnih rezultata. Nikakav lijek nije koristio, a pošto tada nije bio poznat način kako se širi kuga, nijesu se mogle sprovesti nikakve korisne zaštitne mjere. Ljudi su zvali u pomoć svece, a naročito sv. Sebastijana i sv. Roka, koje se je osobito štivalo kao zaštit-nike protiv kuge. Nastao je pokret flagelata, koji su u velikim povorkama obilazili zemlju, bičevali se da bi tako ispaštali svoje grijehe i spasili se od kuge. Neki su optuživali židove, da su otrovali bunare i na taj način prouzrokovali ovu užasnu pošast. Usprkos svega ovoga, kuga je naravno kosila i dalje i tek nakon sedam godina strahovitog haranja, bio je smrtni marš, ove do sada najstrašnije kuge, završen. Još nas i sada jeza hvata kad čitamo razne kronike o ovoj katastrofalnoj epidemiji kuge, koja je pokosila 43,000.000 ljudi, a od toga samo u Evropi 25,000.000. U Evropi je naročito harala u Firenci i ovu je kugu opisao Boccacio u svom »Dekameronu«. Ova je kuga poznata još kao i »Boccacio-va« kuga. Problem liječenja i očuvanja od ove strašne pošasti bio je u to vrijeme svugdje veoma aktuelan i bezuspješnost svih terapeutskih i profilaktičkih mjera, koje su bile poduzete u vrijeme ove epidemije, potaknula je ljude da pronađu nove, uspješnije metode zaštite. Jedna od racionalnih mjera, koja se je pokazala kao uspješna, bila je izolacija bolesnika od zdravih ljudi. Milanski grof Bernabo Visconti naredio je godine 1374. da se svakog bolesnika od kuge izvede iz grada u polja da tamo umre ili ozdravi. Iste godine Genova i Ve-

nećija zatvaraju svoje luke brodovima, koji dolaze iz zaraženih ili sumnjivih na zarazu krajeva, a od kuge oboljele bolesnike izoliraju u specijalne ustanove, koje su se nazivale lazareti. Dubrovnik ne slijedi primjer talijanskih gradova i ne zatvara svoju luku brodovima, koji dolaze iz zaraženih ili na zarazu sumnjivih krajeva, jer bi takova odluka strašno ekonomski pogodila njihov grad, kojemu je plovidba i trgovina bio glavni izvor njegovog opstanka i prosperiteta i koji je jedino pomoću trgovine i plovidbe dosegao svoje zavidno blagostanje. Njegovi pomorci su se protivili da se donese ovakva odluka upozoravajući na onu staru poslovicu svojih predaka: »Navigare necesse, vivere non necesse est«. (»Ploviti je potrebno, živjeti nije potrebno). Ne ploviti i ne trgovati mislili su oni, značilo bi isto što i umrijeti od kuge, jer bi umrli od gladi, što je opet teže nego od kuge, jer je smrt od nje kraća i lakša. Liječnici su tvrdili da medicina doduše još ne pozna neki efikasniji lijek za liječenje kuge, ali da se zna sigurno da je priljepčiva i da ne prenašaju ovu bolest samo bolesnici već i svi predmeti, koji su s bolesnicima bili u dodiru. Sa izolacijom zaraženih bolesnika i sa zaštitnim mjerama može se dosta postići da se zaustavi odnosno ograniči širenje ove zaista teške bolesti. Saslušavši ova izlaganja svojih sugrađana i mišljenja svojih liječnika, dubrovački Senat ne slijedi primjer susjednih talijanskih gradova i ne zatvara svoju luku brodovima koji dolaze iz zaraženih ili na zarazu sumnjivih krajeva, već 27. VII 1377. godine donosi historijsku odluku, da se zabranjuje i domaćim i strancima dolazak u grad, ako dolaze iz okuženih krajeva, a prethodno ne proborave mjesec dana na otoku Mrkanu ili Cavtatu, gdje se moraju temeljito raskužiti. Nijedan stanovnik nije smio posjetiti odvojene putnike, a ako je to ipak učinio, bio je i on interniran mjesec dana. Putnicima u karanteni nije se moglo bez dopuštenja posebnih službenika donositi ni hrana ni bilokakve potrepštine. Svaki prekršaj tih naredaba kažnjavano se veoma strogo. Dubrovčani su ovom odlukom Senata o osnivanju karantene, započeli novu epohu u borbi protiv zaraze. Dubrovačka karantena je jedan između najvećih medicinskih podviga Srednjeg vijeka, koja će skoro postati svojina čitavog čovječanstva, a održala se doduše u nešto promijenjenom obliku, ali u suštini ista sve do današnjih dana. Ona ne spada u red srednjovjekovnih kabinetskih naučnih izuma, već je ona veoma koristan produkt praktične medicine, pomorske smjelosti, trgovačke poduzetnosti i državničke mudrosti. Ona je logična posljedica dubrovačkog praktičnog stvaralaštva duha, koji je ukočenoj srednjovjekovnoj medicini uspio dati novi praktični sadržaj u njezinom radu. Dubrovačka je karantena već preteča budućeg renesansnog razdoblja shvaćanja medicine, kad praksa ulazi u bitne njene dijelove. Zato s potpunim pravom tvrdi naš bivši zagrebački, a sadašnji profesor historije medicine u Parizu, prof. dr. Mirko Dražen Grmek, da je osnivanje karantene godine 1377. od prijelomnog značenja u povijesnom razvoju medicine uopće i ubraja je u medicinska otkrića, koja otvaraju nove medicinske epohe. Karantena u početku kad je bila osnovana nije trajala 40 dana nego 30 i prema tome je bila trentina, što to uostalom ništa ne umanjuje vrijednost ovog velikog otkrića. Nakon Dubrovnika osniva godine 1383. karantenu grad Marseille i on je produljuje na 40 dana, jer je taj broj u srednjovjekovnoj medicini igrao veliku ulogu. Toliko se je dana uzimalo za granicu između akutnih i kroničnih bolesti, babinje su trajale toliko dana, biblijski je opći potop trajao 40 dana i mnogi drugi događaji zbivali su se u 40 dana. I inkubacija (razmak od zaraze do prvih pojava bolesti) kuge prema srednjovjekovnom vjerovanju računalo se da traje do 40 dana. Osnutak karantene je odličan primjer kako se je stari Dubrovnik brinuo za zdravlje svojih sugrađana i ujedno za ekonomski napredak svoga grada. Dubrovčani su u svom medicinskom i socijalnom radu bili uvijek uporedo s napretkom dotičnog vremena, a često i ispred vremena što nam najbolje svjedoči osnutak karantene. Dubrovnik se nije zadovoljio samo time što je osnovao karantenu, već i dalje uvijek usavršuje zaštitne mjere u borbi protiv zaraze. Na sjednici Velikog vijeća godine 1397. zaključeno je da knez i Malo vijeće imenuje posebne službenike, koji će nadzirati obalu i smještati sumnjive putnike u lazarete da tamo provedu propisanu karantenu. Zdravstveni službenici ili kako ih je narod zvao »kacamorti« su mogli globiti i tjelesno kažnjavati prekršitelje karantenskih propisa. Najteža je bila kazna otsjecanje uha, što su oni bili vlasni da presude. Dubrovčani su i dalje narednih godina propisivali razne odredbe o protuepidemijskim mjerama, da se što djelotvornije zaštite od kužnih bolesti i to sve u duhu najsuvremenijeg me-

dicinsko-higijenskog shvaćanja. Kađ je karantena bila osnovana Dubrovčani nijesu imali zidane lazarete već su zaražene i sumnjive na zarazu smještali u daščare »ad hoc« pripremljene na Mrkanu, Bobari i Supetru. Oprezni Dubrovčani su zaražene u početku smještali na otoke daleko od grada u prvom redu iz straha da ne bi mogla lako zaraza preći u sam grad i okužiti ga, a drugo iz strateških razloga nijesu zidali lazarete da neprijatelju ne bi mogla poslužiti kao vojnička uporišta za navalu na sam grad, dok su se daščare mogle brzo skinuti ili zapaliti. Godine 1397. je i samostan na Mljetu pretvoren u lazarete. Tek kad su se počeli uvjeravati da lazareti ne samo što ne šire zarazu nego je dapače priječe, ako se pojavi i pošto su osigurali dobro svoje granice, približili su ih gradu. Najprije na Dančama, gdje su već od godine 1436. smještali sumnjive i okužene bolesnike. Gradnjama i nadogradnjama taj je lazaret imao nekoliko zidanih kuća i mogao je potpuno da odgovara svojoj svrsi. Ovdje se je obavljala karantena u zadnjim decenijama XV stoljeća i za cijelo vrijeme XVI st. U zadnje vrijeme svog opstanka pokazao se je premalen i bilo je odlučeno da se gradi novi na Lokrumu, ali se je odustalo od gradnje iako su glavni zidovi bili dovršeni opet iz strateških razloga, jer su u to doba odnosi Dubrovnika s Venecijom bili veoma napeti. Pojačana trgovina s Turskom i veoma smirene prilike na granici s ovim velikim Imperijem, a već i praktično osvjedočeni, da lazareti u blizini grada ne šire naprotiv ograničavaju zarazu, a što je sada u doba velikog prometa postalo veoma važno, žia bi novosagrađeni lazaret bio baš na mjestu gdje se svi društveni slijevaju na more i s ekonomskog gledišta bio najprikladniji. Svi su ovi razlozi imperativno nalagali da se sagradi novi lazaret na Pločama. Dubrovački Senat već godine 1590. donosi odluku da se lazaret sazida na Pločama, ali se je tek počeo graditi godine 1629. i bio sagrađen u dvije godine. To je veoma lijepa građevina, koja još i danas monumentalno djeluje i u skladu s gradskim mirima i s gradskim kulama se spaja u jednu savršenu estetsku cjelinu. Položaj dubrovačkih lazareta na Pločama bio je idealan i za kopneni i za pomorski saobraćaj. Nalazio se je u neposrednoj blizini, gdje je završavao kopneni drum po kojem je trgovačka karavana iz unutrašnjosti balkanskog poluotoka izbijala na more tik uz samu luku, gdje je bio sagrađen lazaret. Pretovar robe bio je veoma lak i brz. Karavane su imale veoma kratak put kroz dubrovačku zemlju i s gradskim stanovništvom nijesu nikako dolazile u kontakt. Dubrovački lazaret je istodobno jedinstveni primjer medicinsko-higijenske arhitekture onog vremena i smatrao se je tada kao jedan od najboljih na Mediteranu.

Ovaj sam informativni medicinski članak napisao, da naši pomorci budu tačno obaviješteni, da je grad Dubrovnik bio prvi grad, koji je osnovao karantenu, a ne Venecija, kako je bilo napisano u prošlom broju ovog časopisa.

Akademski slikar Eugen Krstulović: Gladiole III, ulje